

“Droschak”

ORGANE
de la Fédération
Révolut. Arménienne.

ԴՐՈՇԱԿ

Adresse :
Rédaction du “Droschak”
GENÈVE (Suisse)

„ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ“ ՕՐԳԱՆ

ՀԱՅ ԴՈՒԿԱՅԻՆ ԿՈՒԻ ԲԱՍԷՆՈՒՄ

Դեկտեմբերի սկզբներին Բասէնում կոիւ է տեղի ունեւում Դաշնակցական հայդուկային խմբի եւ սահմանապահ զինւորների ու քրդերի մէջ, Կոիւը տեւում է 4 ժամ եւ լինում է շատ յաջող մերոնց համար:

Տեղի ունեցած երկրորդ ընդհարման ժամանակ մեր ընկերներից ընկնում է մէկը ոպանւած, իսկ զինւորների ու քրդերի կողմից՝ 5 սպանւած եւ 8-10 վիրաւոր:

1896-97

Մահու վարճուրեւի հրեշտակը իր թեւերը տարածել էր ամբողջ Հայաստանի վրայ: Հրի ու սրի բաժին դարձած մեր հայրենիքի աւերակները դեռ մնում էին և իրենց սև ծխով աւելի սևացնում Հայաստանի մահագուշակ խաւար երկինքը: Հարիւր հազար սրախող խող անմեղ հայերի դիակները մնացել էին ցիրուցան և վրէժ էին մրմնջում: Զիննի հաստ սաւանն էր այդ պատառուտած դիակները պահում գիշատիչ գազանների աչքերից:

Հազարաւոր սգաւոր մայրերի ու քոյրերի, կանանց և որդեկերանց սրտերը կսկծում էին և անիծում անպուժ մարդկութիւնը: Երկրի ամենահեռու անկիւններից լսւում էր սոված, որբ ու անտէր մնացած թափառական հայ կանանց, մանուկների ու քերերի սըրտաձմիկ հառաչանքը:

Դիպլոմատիայից, իրենից և իր դարերով պաշտած Աստուծուց յոյսը կտրած հայի սրտում թագաւորում էր յուսահատութիւն և հիասթափում:

Նոյն իսկ ժողովրդի պաշտօնական ամենակորովի ղեկավարները շւարել էին հայկական այս սարսափելի ճգնաժամում և սգում էին ամբողջ ազգի կորուստը: Միայն առիւծ գէյթունցու հսկայական կոիւը փոքրինչ սփոփում էր հայ ժողովրդի սիրտը:

Ահա այս վիճակում հայը դիմաւորեց 96 թւականը: Նոր տարին ոչ նոր յոյս և ոչ նոր կեանք էր խոստանում տարաբախտ հային:

Հայի «պաշտպան» լիբբ դիպլոմատները շփում էին իրենց ձեռքերը, որ անուղղակի կերպով թաթախւած էին հայի արեան մէջ, և իրենց կրծքերը զարդարում աշխարհիս ամենագազան թագաւոր՝ սուլթանի շքանշաններով:

Բայց սուլթանը դեռ չէր կշտացել հայի արիւնով. նա զգում էր, որ վասպուրականը, այդ հայաշատ նահանգը, ընկճւած չէ. նա տեսնում էր, որ հայութեան սիրտը՝ շնորհիւ իր յեղափոխական ուժի, անձեռնմխելի է մնացել և տեղական վարչութիւնը չի համարձակւում փոքրիկ ուժով յարձակել վանի վրայ:

Բայց պէտք էր հրէշ Լօբանովի ծրագիրը ամբողջովին իրագործել: Վանի նահանգապետը սկսեց պատրաստել պատրաստուած էր և վանը, որը աշնանը մի քանի յեղափոխական գործեր էր կատարել, չնայելով, որ ամբողջ Հայաստանը դողում էր դահճի սրից:

Վերջապէս յունիսի 15-ին մի հասարակ պատճառով պայթեց վանայ կոիւը: Հայ յեղափոխական տարրը հերոսաբար վեց օր կոիւ մղեց կառավարութեան զօրքերի դէմ և միայն մեր կեղծ պաշտպան Անգլիայի Ոստիկան-Կօնսուլի ծուղակն ընկնելով՝ քաղաքից հեռացաւ: Կրկին չորաց տաճկական սուրը...

Քաղաքից հեռացած յեղափոխականները հանդիպեցին կառավարութեան զօրքերին և քրդերին, կրկին կոիւն սկսեց և այս անգամ փոքրաթիւ յեղափոխականները կրկնապատիկ զօրք ջարդելով, մինչև վերջին մարդը հերոսաբար ընկան կուի դաշտում: Նրանց հետ մեռաւ և վասպուրականի պահապան հրեշտակը, պաշտելի Պետօն:

Անվախ ու անձնէր հերոսներից ազատւած տաճիկն ու քիւրդը կրկին քաջացան և մինչև այժմ անմերձեւալի վասպուրականը հրի ու սրի բաժին դարձրին:

Առիւծ գէյթունցիների անձնատուր լինելը, վասպուրականի կոտորածը, Անգլիական կօնսուլի կատարած ստոր դերը շւարեցրին մնացած փոքր ի շատէ լաւատես հային էլ:

Հայ ժողովրդի վիճակը օրհասական էր, և ըստ երևոյթին յուսահատութիւնը ընդհանուր: Ոչ մի տեղից

ոչ մի յոյս. երկիրը աւերակ, բանտերը լիքը անմեղ հայերով, դիպումատիան աւելի քարասիրտ և ստոր. իսկ մեր արիւնարբու թշնամին՝ սուլթանը կարծես աւելի զօրեղ: Այնքան զօրեղ, որ համարձակեց գրեթէ անմեղ հայ կտրիչներին օրը ցերեկով կախաղան բարձրացնել Եւրոպայի ստոր ներկայացուցիչների աչքերի առջև. մի քայլ, որ դեռ երբէք չէր արել:

Ժողովրդի սիրած հովիւը, նրա հաւատը վայելող միակ բարձր հայ պաշտօնեան, հայութեան բողոքի պաշտօնական թարգմանը արքայութեան և ոչ ոք չկարողացաւ սուլթանին արգելել այդ քայլն անելուց:

Բոպէն ճակատագրական էր և վտանգաւոր, հայ ժողովրդի յուսահատութեանը յաջորդում էր կորստաբեր ընկերան:

«Դաշնակցութիւնը՝ զգաց ճակատագրական վայրկեանի նշանակութիւնը, հասկացաւ ընկերայի մահաբեր լինելը և վճռեց մի զօրեղ հարածով ցնցել հայ ժողովրդին և չթողնել նրան, որ մեռելութեան ենթարկուի:

Հարածը պիտի լինէր զօրեղ, սարսափ ազդող թէ սուլթանին, թէ Եւրոպային. նա պէտք է ցնցէր ընկերայի գիրկը փարող հայ ժողովրդին և նոր կեանք, նոր յոյս ու նոր հոգի ներշնչէր նրա մէջ:

Դաշնակցականներս շատ լաւ զգում էինք մեր ջախջախած ժողովրդի զարհուրելի դրութիւնը. մեր սիրտն էլ այրում էր, բայց մենք պարտաւոր էինք մի յանդուգն քայլ անել, թէկուզ կրկին մեծ զոհեր տալով, միայն թէ ամբողջ ազգը յետ կանգնեցնէինք կորստաբեր ընկերայից, յաւիտենական մեռելութիւնից:

Եւ ահա օգոստոսի 14-ին, Պոլսում, փառիշահների մայրաքաղաքում, հմուտ դիպլոմատների ամենանշանաւոր կրկէսում որոտաց հայ յեղափոխականի ռումբը:

Հարածը անսպասելի էր. ջարդ ու փշուր եղած հայը իր գլուխը բարձրացրեց աւելի զօրեղ և աւելի հմուտ կերպով: Եւրոպական մամուլը հիացաւ այդ յեղափոխական «եղակի» ձեռնարկով: Մայրաքաղաքը մի շարժման շնորհիւ իր մասնակցութեան մատնեց, սուլթանը փրփրեց, բայց անկարող եղաւ իր սրտի ուղած վրէժը առնել հայերից:

Հայութեան վրայ խաչ դնող դիպլոմատները նախ շշմեցին, և ապա գգնաբանի նման իրար ընկան և աւելի տաք կերպով ձեռք առան Հայկական հարցը:

Յուզեց ամբողջ լուսաւոր մարդկութիւնը և հայ յեղափոխական վիշապից արդէն վախեցած դիպլոմատներից պահանջեց բաւականութիւն տալ հային:

Արստաբեր ընկերան կանգ առաւ: Պոլսի փառաւոր կռիւն արձագանք տւեց հայ ժողովրդի սրտում, դեռ յունիսի կոտորածի սարսափահար յիշատակները չմոռացած. Աւանը սեպտեմբերին գլուխը բարձրացրեց: Տեղական յեղափոխական տարրը օրինակելի հերոսութիւններ արաւ և սուլթանի զօրավարներին ու զինւորներին պատերազմական դպսեր տւեց:

Յնչեղ և «Երիտապարդ Թիւրքիան» հայի հսկայական շարժումից ու կորովից, զգաց՝ թէ ինչ վտանգ է սպառնում ընդհանուր հայրենիքին՝ վատ վարչութեան պատճառով: Նա ըստ երեւոյթին աւելի կենդանացաւ և կարծես պատրաստուում է գործնական կերպով ցոյց տալ իր գոյութիւնը իր Դատած փառիշահին:

Այս բոլոր երեւոյթները սուլթանին զգացրին, որ այնքան էլ հեշտ չէ հային ջնջել, որ կատաղած հայը շատ բանի ընդունակ է:

Սուլթանը կրկին հագաւ ծէր աղէսի դիմակը և սկսեց պոչը խաղացնել:

ՁճՐ Դանք:

Մենք չենք հաւատում՝ ոչ սուլթանին և ոչ դիպլոմատիային:

Մենք՝ հայերս, 96 թիւը վերջացնում ենք աւելի ուրախ, քան սկսել ենք:

Աւելի մեծ հաւատով ենք դիմաւորում 97 թւականը: Մենք ուշադրութիւն չենք դարձնում և իրենց խելօք ու աւելի փափկասիրտ կարծող հայերի բարանջանքների վրայ և բացարձակ կերպով յայտարարում ենք, որ միշտ պէտք է կռւենք:

Մեր խիղճը հանգիստ է, որովհետեւ համոզւած ենք, որ հայի փրկութեան միակ միջոցը յեղափոխութիւնն է:

Մենք համոզւած ենք, որ այդ սուրբ կռիւն մեզնից պահանջում է ընդհանուր մարդկութիւնը, որի արժանաւոր անդամ լինել կարող է միայն ազատ հայը:

Հաւատացած ենք, որ այդ սուրբ մարտը մեզնից պահանջում է մեր ստրուկ ժողովուրդը, մեր աւերակ հայրենիքը և մեր հարկւր հազար նահատակների սուրբ յիշատակը:

Նոր տարին սկսում ենք գոչելով՝

Վռիւ, կռիւ և աւելի ահեղ կռիւ:

ՀԱՅԴՈՒԿՆԵՐ

Ծանր են տաճկահայ ժողովրդի այս տարւայ ընթացքում կրած տանջանքները: Հեռու քաղաքակրթւած աշխարհի աչքերից, ներքին նահանգներում շղթայւած դժբախտների դրութիւնը յուսահատական է թւում:

Բայց երբ արիւնլայ աւերակների մոայլ խորքերում մենք տեսնում ենք վրէժով վառւած, հայրենիքի վերքերով խցւած հայդուկային խմբերի շարքերը, երբ յուսահատական ճիչերի, լաց ու կոծի միջից լսում են յեղափոխականների ահեղ գոչիւնները, երբ Մայր-Հայրենիքից փախող թուլամորթների փոխանակ՝ երկիր են մտնում երիտասարդ կորովի ուժեր՝ ռոտից գլուխ զնւած, երբ վերջապէս լքացածների ստրկական աղեր-

սանքների հետ միասին որոտում, են կուռղ անձնակերպի խորխոր պատերազմական երգերն ու ընկած նահատակների «կեցցե՛ Հայաստան» վերջին գոչերը... ամենքի համար արևի պէս պարզ պէտք է լինի, որ հայ ժողովուրդը հարւածներ է կրել բայց չի ընկճւել, վիրավորուել է, բայց չի ընկել:

Այս են թելադրում մեզ ներկայ համարի մէջ յիշատակած Բասէնի փայլուն կոիւնները, ուր թուով անհամեմատ շատ թշնամին կրեց խայտառակ պարտութիւն և մանաւանդ Վասպուրականի հերոսական ճակատամարտերը, որոնք ահագին նշանակութիւն ունեցան հայ ժողովուրդի և իր թշնամիների փոխադարձ յարարեցումներէ մէջ:

Վանայ հռչակաւոր Կուլից և Վասպուրականի աւերումից յետոյ կառավարութիւնը դեռ նոր էր պատրաստուում հանգիստ կերպով նստել ժողովրդի գլխին ու իր ճանկերը խրել նրա մարմնի մէջ, երբ յանկարծ դաշնակցական նոր տէրօրը և հայդուկային նոր գնդերի անսպասելի երևան գալը խռովեց նորից Զարենորդի և Զաքիւրի սևացած հոգին:

Զաքիւրն այս անգամ էլ յոյս ունէր խարդախութեամբ վերջացնել յեղափոխականների հետ. նոր կոտորածի սպառնալիքով նա ձգտում էր ազգայնականութիւնը բարձրացնել նրանց դէմ և ուսուց հիւպատոսի միջոցով հրաւիրում անձնատուր լինել, խոստանալով կեանքի ապահովութիւն: Բայց Պետոսի և միւս ընկերների կսկիծը սրտերին յեղափոխականները չէին վարող կատաղաբար չմերժել որևէ բանակցութիւն: Նրանք փառաւոր ապտակ հասցրին ուսուց կայսրութեան ներկայացուցչին և ամենայն սառնասրտութեամբ պատրաստեցան փառաւոր կուլի չօշափելի կերպով ցոյց տալով, թէ անձնական կեանքի ապահովութիւնը չէ յեղափոխական գրօշակը բարձրացնողի փնտրածը:

Զաքիւրին չօգնեց՝ ոչ իր սպառնալիքը, ոչ ուսուց դիպլոմատիան և ոչ անգլիական հիւպատոսի ռազմագիտական ջանքերը: Այն բոլորը խորտակեց այն հրակայական ուժի առաջ, որ կոչւում է անձնատուր հոգի: Թիւն: Երկու օրւայ հերոսական կուլից յետոյ միայն մեր ընկերները թողին քաղաքը, ջարդելով թշնամուն և տալով ընդամենը մէկ գոհ:

Այս մեծ կուլի, ինչպէս նաև Հայոց-Զորում ու Ախուրկայում տեղի ունեցած սպարտական ճակատամարտերի անսպասելի յաջողութեան շնորհիւ՝ առաջացած վասպուրականցու ոգևորութիւնն ու մեր թշնամիների բարոյական լքումը, և համաձայն կոտորածների ժամանակ՝ քրդերի վոհմակներին ազդու դասեր տուող բասէնցիների ներկայ վստահ քայլերը պէտք է ամենալուռ ղեկավարեցող լինեն քեզ համար, հայ ժողովուրդ:

Ոյժ տուր այդ խմբերին, թող տարածւին երկրի բոլոր խորքերում: Դրանք են, որ վառ պիտի պահեն քո ազատութեան յոյսը, դիմնք են, որ իրենց մշտա-

կան ու անսպասելի հարւածներով պիտի շշկլացնեն թշնամուդ և թոյլ չտան, որ նա՝ ոչ մի ընդդիմադրութիւն չտեսնելով քո կողմից, լռեանայ և չօքի վիրաւոր կրճքիդ վրայ:

Երբ կառավարութիւնը՝ ձեռքերը թուլացած՝ այլևս ոչ մի ջանք գործ չի դնում Կոմիտաս քահանային սատկեցնող տէրօրիստին փնտրելու, երբ չարաչար ջարդած զինուորները խոյս են տալիս հայդուկներին հանդիպելուց, երբ հայ «ղաչաղների» վրայ յարձակում գործելու համար՝ հարկաւոր մղոններ կտրող քիւրդը այսօր քիթը չի համարձակուում դուրս հանել, երբ նոյն ախիղ զաւաղները անցնում են իր գիւղի միջով, երբ գոռոզ, դարերի ընթացքում հայերի վրայ արհամարհանքով նայող քրդերը խմբերով քաղաք են թափուում և շինքները ծռած՝ կառավարութիւնից օգնութիւն աղերսում «Ֆլահների» դէմ... ամենայն համարձակութեամբ գոչում ենք քեզ, հայ ժողովուրդ, մի՛ վհատիր, ապագան քոնն է: Լաւ տես՝ և համոզւի՛ր վերջնականապէս, որ զէնքի մէջ է քո փրկութիւնը, որ քո «սարսափելի» թշնամին սարսափելի է... երբ գործ ունի անգէների, ծերերի, մանուկների, կանանց, կամ կանացի սիրտ ունեցողների հետ:

Զոհեր շատ ես տուել ժողովուրդ, բայց թշնամիդ է լքածը, քոնն է բարոյական յաղթութիւնը, և սա է քո երջանիկ ապագայի հաստատ առհաւատչեան:

Դ Ա Շ Ն Ա Կ Ց Ո Ւ Թ Ե Ա Ն

Հ Ա Յ Դ Ո Ւ Կ Ա Յ Ի Ն Խ Մ Բ Ի Կ Ռ Ի Ի Ը

Հ Ա Ց Ո Ց Զ Ո Ր Ո Ւ Ս

Մութն ընկաւ որոտագոչ թնդանութների բծաբիւններն ու մարտիկների միահամուռ զալպերի թնդիւնները դադարեցին Այգեստանը դղողեցնելուց: Կուլը վերջացած էր և մենք, կամայ ակամայ, պէտք է թողնէինք Վանը: Երեք հոգի տեղացի վերցնելով մեզ հետ, երեկոյեան ժամը 1-ին ըստ տաճկական, ելանք այգիսներից: Նախ քան ելնելը՝ մի մարդ ուղարկեցինք, իմանալու համար, թէ ուր մնաց Վարդանը իր խմբով: Լրաբերը եկաւ, յայտնելով, որ քաղաքից քիչ առաջ մի խումբ է գուրս եկած, սակայն յայտնի չէ, Վարդանի՞ առաջնորդութեամբ, թէ ուրիշի: Երկար մտածելն աւելորդ էր. հարկաւոր էր շտապել դեռ ևս ցերեկով կուլի ժամանակ պայմանաւորւած էինք երեկոյեան ելնել Այգեստանից և միանալ միմեանց հետ Հայոց-Զորում: Կէմ՝ գիւղի սարում: Ուղեցոյցն առաջ ընկաւ, մենք հետեցինք նրան: Ս. Խաչ վանքի՝ ճանապարհին նկատեցինք թարմ և շատ ոտնահետեր. այդ արդէն ապացոյց էր, որ մեր միւս խումբն այդտեղով անցել է և բոլորս

էլ յուսացինք, որ գիշերը նրանց հետ կը լինինք:

Մինչդեռ մենք լուռ ու մունջ քայլելով՝ այդ յոյսերն էինք որոճում մեր մտքերում, յանկարծ մի անակնկալ դէպք պատահեց, որ մեզ ընդմիջտ խանգարեց միանալու վարդանի խմբի հետ, Հայոց-Չորում: Մեր դէմուդէմից, միջուկեան մէջ ինչ որ սև կէտեր երևացին. նախ քան իմանալու, թէ ո՞վքեր են դրանք, տղաներից մէկը հրացանն ուղղեց նրանց և արձակեց. այդ մի գնդակը մեր ամբողջ ծրագիրը քանդեց. մեքենայաբար մեզանից իւրաքանչիւրը պարտք համարեց մի գընդակ հասցնել սև կէտերին. և ուրիշ կերպ էլ չէր կարելի, որովհետև նրանք արդէն սկսել էին օդնուծիւն գողալով՝ փախչել դէպի մօտակայ գիւղերը: Պարսկեց, որ երկու հոգի էին, որոնցից մէկը բարձրաստիճան պաշտօնեայի էր նմանում. այդ յայտնի էր նրա թողած վերարկի նշաններէ. նրանք եզներով ալիւր էին տանում՝ վան: Մեր արածը ներկայ պայմաններում ահագին սխալ էր. ամենքս էլ այդ զգացինք և մնացինք տեղերնիս կանգնած: Այդ միջոցին ուղղեցոյցն առաջ եկաւ և ասաց, որ նոյն ճանապարհով գնալն այլ ևս անկարելի է, որովհետև փախչողները շուտով կը հասնին գիւղերը, կը յայտնեն եղելութիւնն այնտեղ պահապան դուռն բաւականաչափ զինւորներին և նրանք ճանապարհը փակելով՝ մեզ աւելի կը շեղեն մեր նպատակից: Ուստի պէտք էր փոխանակ հարաւարեւմուտք գնալու, ծուէրէնք արեւելք, սեպտեմբերի 12-ը՝ Նոր-Գեղի դիմացի լեռան վրայ անցկացնելու:

Լուսադիմին մենք մեր դիրքերում նստած էինք: Ամբողջ օրը անցկացրինք անհաց և անջուր. անհաց, որովհետև չնայելով մեր բոլոր ջանքերին՝ նախընթաց օրը քաղաքից հաց հանել և վերցնելն անկարելի էր եղել. անջուր, որովհետև մեր չորս կողմը վիտում էին հովիւներն ու արտւորները, և մենք ջուր բերելու համար պէտք է իջնէինք առւի վրայ, որտեղ խեղճ կը նկատէինք, իսկ այդ այնքան էլ անորոշելի չէր մեզ համար: Արող էր դէպք պատահել և մենք սոված փորով բացի այն, որ ամբողջ ցերեկը պէտք է կուէինք, գիշերն էլ պէտք է փոխէինք տեղերնիս մի այնպիսի տեղ, ուր այդ ցերեկը ևս հացի համ չպէտք է տեսնէինք: Շուտ միջնցնելու համար պառկեցինք քնելու, եթէ կարելի էր քնել այդպիսի լարած դրութեան մէջ. մանաւանդ որ երկինքն էլ այնքան հաշտ աչքով չէր նայում մեզ, անձրևի մանր կաթիլները լրացնում էին մեր դրութեան անկարելիութիւնը: Վերջապէս՝ ամպերի տակից արեգակի հազիւ մի քանի հատ երևացող ճառագայթներն իջան սարի յետևը: Մէջքերնիս կապելով դատարկ տոպրակնիս, հրացանները վերցրինք և իջանք դիրքերից դէպի դաշտը: Այս անգամ արդէն ինչ որ լինէր, չլինէր, պէտք է մեզ Վեմայ սարը հասցնէինք՝ մերոնց հետ միանալու, եթէ միայն նրանք սպասում էին մեզ: Թէև ճանապարհը դաշտի միջով էր

անցնում, այնուամենայնիւ, գիւղերի մօտից անցնելուց, բաւական նեղութիւն էինք կրում, ահագին շրջաններ կազմելով. իսկ դրա պատճառը լինում էին հայ գիւղերի քիւրդ յնօրագարները՝ (պահապան). շները հեռւից իմանում էին մեր մօտենալը և հաչելով՝ իմաց տալիս քիւրդ-շներին, նրանք էլ հարայ-հրոցը ձգում էին և մեզ շեղում մեր ուղղութիւնից:

Այդ բոլորը դեռ կարելի էր տանել. բայց երբ վրայ հասաւ տեղատարափ արձրւել, այլևս... դրանից վատ դրութիւն երևակայել անհնարին էր: Սոված, յոգնած, մինչև ոսկորնիս թրջած, չգիտէինք՝ ինչ անեցնէինք ամենայն առատութեամբ կաջում էր մեր առանց այն էլ ծանրացած ոտներին, և դժարացնում քայլելը շուտ քայլել չէինք կարող, իսկ ծանր քնալն էլ այն նշանաւոր պակասութիւնն ունէր, որ միտում էինք սարսափելի կերպով, ի՞նչ անէինք արդեօք: Վեմ գիւղը մօտ էր. ինչ էլ որ լինէր, վճռեցինք մտնել մի մարագ, չորացնել շորերնիս, ցերեկով հաց բերել տալ գիւղից և գնալ ուղիղ դէպի Շատախ, ենթադրելով, որ վարդանի խումբը ևս մեզ սպասելուց յետոյ, անցած կը լինի դէպի այն կողմը, ըստ մեր ծրագրի, որ կազմած էր Այգեստանում, նախ քան կառավարութեան հետ ընդհարում ունենալը:

Մտանք մարագներից մէկը, բայց տեղն այնպիսի մարդ չէինք տեսնում մի երկու ժամից յետոյ տեղափոխեցանք մի ուրիշ մարագ, դարմանը յետ-յետ արինք, մտանք մէջն ու աշխատեցինք քնել: Լոյսին քիչ էր մնացել. հազիւ աղօթարանը բացւել էր, որ մի կին եկաւ դէպի մարագը, նա դուռը բացաւ, ներս մտաւ, և յանկարծ մեզ տեսնելով՝ մնաց զարմացած, տեղը կանգնած: «Ամա՛ն դուրս եկէք, — վերջապէս ձայն հանեց նա, — դուրս եկէք, ես ձեր բախտ, տունս կը քանդէք»: Շատ աշխատեցինք նրան հանգստացնել, չը յաջողեց. յայտնեցինք, որ սոված ենք, հաց բերէ՛ ուտենք, երկկոյիան համար էլ պաշար թխէ մեր փողով, ապա, հենց որ արեգակը մտնէ՝ կեղնենք: Նա դուրս գնաց և յետ դարձաւ. 9 հացով. 9 հացը 22 հոգուն ի՞նչ անէր... Հացը դրինք մի կողմ, քիչ յետոյ ուտելու հազիւ անցկացաւ մի ժամ, մի գիւղացի ներս մտաւ և ասաց, որ մասնւած ենք. մենք չհաւատացինք, կարծելով, որ նա միայն ուզում է մեզ հեռացնել գիւղից: Հանգիստ սրտով մնացինք մեր տեղը, մոլթին սպասելով. միևնոյն ժամանակ մի մարդ պատրաստեցինք մերոնցից, որ ելնէ և պահապանութիւն անէ: Դեռ ևս նա տեղից չէր շարժւել, երբ մի կարմիր ֆէսաւոր գլուխ մեր դռնից նայեց ու փախաւ, յաբուրդա դըլար՝ գոչելով: Դրանք զինւորներ էին:

Իսկոյն վեր թռանք մեր տեղերից և առաջին վայրկեանում, մի ինչ որ ներքին բնազդմամբ, հեռացանք դռնից: Մեր սրտերը տրոփում էին... անց կացաւ շփոթման բոպէն և մենք հրացաննիս արդէն բռնած՝ պատրաստեցանք հանդիսաւոր, վճռական վայրկեանին

գիմաւորելու: Մի ինչ որ խորհրդաւոր լուսթեան, մի ինչ որ վեհ անշարժութեան միջից՝ յանկարծ հնչեց «տղերք, եղներք» աղաղակը: «Եղներք, եղներք» լուսեցան նոյնպէս մի քանի ձայներ և մենք դիմեցինք դէպի դուռը, հրացանները որոտացնելով: Խէշօն, մեր ահագին ապագայ խոստացող, համարձակ Խէշօն, մի րոպէի մէջ հրացանի փողով ցիրուցան արաւ անցքի մօտ դարսած խուրձերը, և ամենից առաջ, երկու հոգով դուրս թռաւ: Ելանք... դրան առաջ, մի քայլ միայն մեզանից հեռու, ձեռքը կրծքին դրած, պառկած էր մեր սիրելի ընկերը, զարաբաղցի Խէշօն... անարգ թշնամու գնդակը նրան ձգել էր վայրկենապէս: «Խէշօն ընկաւ»: այս երկու բառը խորին թախծութեամբ թրթռաց մեր իւրաքանչիւրի շրթունքին: Յուզելու ժամանակը չէր. վերցրինք նրա հրացանը և սկսեցինք կուելով ցած իջնել դէպի Անգլ (խօլաբ) գետի կամուրջը, որ գիւղից ներքեւ է ընկնում: Ի՞նչպէս եղաւ, որ մենք մէկ-մէկ գնդակահար չեղանք, այդ մի անլուծելի հարց է: Յիսունաչափ զինւորներ մարագի չորս կողմը վաղօրօք դիրք էին բռնել, և այնքան յարմար, որ նրանց հրացանի խողովակներն ուղղակի մեզ էին նայում. իսկ մենք ամբողջ մարմնով ցցւած էինք նրանց դիմաց: Մենք չչտապեցինք փախչել, պատասպարել դիրքերում. կուում էինք կանգնած հարթ-հաւասար ճանապարհի, կամ կալի մէջ, ուղղակի նրանց հրացանների փողերին նշան բռնելով և արձակելով. իրենք չէին երևում. արդեօք շփոթեցան՝ երբ տեսան, թէ մենք ինչ անփոթ կերպով ենք վերաբերում դէպի մեր անձը, որ չկարողացան վնասել մեզ, թէ՛ մարագից իրար ետևից թռչնելիս և աջ ու ձախ հրացան զարկելիս վախցրեց իրենց, յայտնի չէ, միայն այս կար, որ մեր ոտների տակ փոշի հանող և գլխներովս տըղտղտով անցնող գնդակները, բռնունքի կատաղի ձայների հետ, մեզ ոչինչ անել չկարողացան, ո՛չ դի սիրտը մազաչափ երկիւղ չձգեց: Հետզհետեւ մենք ցած իջանք, չնկատելով երբէք, որ խմբի կէսը մարագումն է մնացել: Մի երկու րոպէով դիրք բռնեցինք մի պատի տակ. պէտք էր տեսնել, թէ զինւորներն ինչպէս էին փախչում մեր անշեղ գնդակներից. բոլոր կարմիր ֆէսերը, որոնք համարձակել էին քարերի յետևից երևալ, կրկին ծածկեցան: Միևնոյն ժամանակ նկատեցինք, որ զինւորների մի մասն շտապում է կամուրջը գրաւելու. այդ արդէն մեր անյաջողութեան գլխաւոր աղբիւրը կը լինէր, ուստի թողեցինք դիրքերնիս և վազեցինք դէպի կամուրջը, միևնոյն ժամանակ թշնամու հետ անընդհատ կուելով: Կամուրջն անցանք. այդտեղ շատ յարմար էր կռւել, դիրքի քարեր ևս կային. այդ ի նկատի ունենալով, որոշեցինք կամրջի այդ կողմում մնալ ու կուել, սպասելով խմբի մարագում մնացած մասին. բայց երբ ուշադրութեամբ վնեցինք դաշտը, տեսանք, որ մեր պոգտեղ մնալը լոկ վնաս կարող է յառաջացնել

որովհետեւ դաշտի մէջ մի բլրակ կար միայն, որտեղ մենք կարող էինք ամբողջ ցերեկայ համար դիրք բռնել ու կուել, իսկ միւս կողմից արդէն կուռի ձայնը լսած՝ ձիաւոր քրդերն շտապում էին այն բլուրը գրաւել: Առիւը կազդուրել էր մեր յոգնած, ջարդած մարմինը. արեւնիս եռում էր և մեր թուլացած ջղերը պողպատի էին վերածւել. այդ կարելի էր իմանալ ներանից, որ մենք ձիաւորներից շուտ գրաւեցինք դիրքը: Այդտեղ, բլրի ծայրին քարեր շարեցինք և նրանց յետև պատասպարեցանք: Արտօսը մօտիկ էր. մերոնցից ոմանք առաջարկեցին՝ թէ քանի որ թշնամիները հեռու են, մեզ ամեն կողմից չեն պաշարել, խփենք, անցնենք Արտօս. այդ առաջարկութիւնը բոլորից ընդունւեց, սակայն ընդդիմացող ևս եղաւ, և մենք մեր տեղն սպասեցինք:

Մինչ այս, մինչ այն, հաւար հաւարի յետևից թռաւ դէպի Ոստան և չըջակայ քրդերի գիւղերը՝ մի կամ երկու ժամայ ընթացքում՝ ձիաւորների և ոտաւորների ահագին բազմութիւնը՝ գայլերի վոհմակների նման, եկան թափւեցան մեր չորս կողմը, Ղըզըլ-Գաղի բոլոր քարերը գրաւեցին, մեր դիրքի հարաւարեւելեան կողմի փոքրիկ բլրակի յետևը շարեցան, արեւմտեան կողմի փորած առուններում լցեցան, մի խօսքով, ամեն մի փոս, ամեն մի քար ազատ չմնաց քրդերից՝ գալիս էին ու գալիս, բայց և այնպէս չվերջացաւ նրանց գալը, տուտը չկտրւեց, և մենք 10-12 հոգով նստել էինք բլրի վրայ՝ չըջապատւած այդ անթիւ բազմութեամբ:

Սակայն ո՞ւմ հոգն էր, թէ ի՞նչ եղաւ մեր միւս կէսը: Սկզբում սկսել էինք կասկածել, որ նրանք արդէն զոհ գնացին թշնամու առաւելութեանը, մանաւանդ, երբ մարագի ծուխը թանձր օղակներով երկինք բարձրացաւ: Բայց մեր կարծիքը փոխեցինք շուտով, որովհետեւ մօսինիների ձայները կրկին լսելի եղան: Ուրեմն նրանք դեռ ևս կուում և դէպի մեզ էին գալիս: Որպէսզի քրդերը ժամանակ չունենան նրանց, ճանապարհը փակելու, սկսեցինք զբաղեցնել հրացանաձգութեամբ: Օ՛, մեր սրտերը փսուաւորում էին, երբ 3000 քայլի վրայ նոր օգնութեան եկող քրդերին մեր մօսինիների գնդակները փախցնում էին այս ու այն կողմ: Ծիծաղելի էր տեսնել, թէ ի՞նչպէս լրբերը այդքան տարածութեան վրայ մեզ վրայ շէշխանայ հրացան էին արձակում: Մեր կուռն իսկապէս փառաւոր էր. 10-12 հոգով դիմադրում, ի՞նչ դիմադրել, պար էինք ածում մարտինիներով ու շէշխանաներով զինւած մի մեծ բազմութիւն. մեր մէջ երբէք չէինք թողնում բերդանկայ արձակել գործում էին միմիայն հրաշալի մօսինիները. ահարկու գնդակը սլանում էր այստեղ ու այնտեղ վխտացող թշնամու խմբերի գլխին, նրանց փախուստ դարձնում, յետևից առանց մազաչափ ծռւել թողնելու, էլ ո՞վ կը համարձակէր իր դիրքից գլուխը բարձրացնել, որ յանգուգը կը մօտենար: Մինչ այսպէս մենք

ծաղրում էինք թշնամուն, Կէմի կողմում հրացանների ձայներն սկսեցին շուտ-շուտ և շատ-շատ լսելի դիտակն ուղղեցինք այն կողմը և տեսանք, որ մեր ընկերները դուրս են եկել այրուղ մարապից, անցել են կամուրջը, և իրենց հետևող զինւորների հետ ճարպկութեամբ կուելով՝ գալիս են դէպի մեզ: Բոլորս էլ ուրախութեամբ համակեցանք, և, թէև լսել չէին կարող, սկսեցինք կանչել և սուլիչներով սուլել: Այնուհետև մեր ամբողջ ուշադրութիւնը կեդրոնացրինք նրանց գալիք ճանապարհի վրայ, միևնոյն ժամանակ աշխատելով չթողնել թշնամուն իրենց տեղերից շարժել: ¹/₄ ժամ տեւեց, մինչև մերոնք մօտեցան մեզ. այժմ վստահ էինք, որ նրանք մեզ նկատելով՝ կիմանան ու վեր լինելու և կը գան մեր կողմը, բայց այդպէս չեղաւ. մեր աղաղակներն ու կանչելիս վերագրում են քրդերին ու զինւորներին, և ուղղակի քայլում են դէպի այն կողմը, ուր արդէն թշնամին դիրք էր բռնել: Բոպէն սարսափելի էր. կարճ ժամանակից յետոյ նրանք կը լինէին ուղիղ թշնամու դիմաց և թերևս քչերն ազատէին: Ի՞նչպէս անէինք նրանց իմաց անելու համար, որ բլրի վրայինը մենք ենք. թէև քրդերը բաւականաչափ մօտեցել էին մեզանից և նրանց գնդակները բլրի ամեն կողմից հողը երկինք էին թռցնում, այնուամենայնիւ մենք դուրս էինք գալիս շարած քարերի յետևից և գոռում, սուլում ու տոպրակներս ցոյց տալիս: Մեր ջանքը իր ցանկալի հետևանքը ունեցաւ. նրանք վերջապէս ճանաչեցին մեզ և շօշուփան դէպի մեր դիրքը. քիչ յետոյ մեզ մօտ էին: Այս բոպէն հրձելի էր. ուրախական աղաղակները թռան մեր բերաններից և նրանց գալուստը ողջունեցին: Նրանք նոյնպէս մարագից դուրս էին եկել յաջողութեամբ, զոհ տալով վանեցի մի երիտասարդ, ԴԱԻԹԻՆ, որի Այգեստանում մտնող խմբերին արած ծառայութիւններն ու իր յանդուգն գործերն անմոռանալի են:

Երբ մենք հեռացել էինք մարագից, թշնամին սկսել էր իր վայրագ գործողութիւնն աւելի կատաղօրէն. հետևող զինւորները ևս կամքի մօտից դարձել էին և իրենց ընկերների հետ միանալով՝ միահամուռ ուժով յարձակել պաշարւածների վրայ. սակայն մերոնք իրենց կողմից անգործ չէին մնացել. դռնից ելնելը վտանգաւոր համարելով՝ ծակել էին պատը և այնտեղից դուրս թռչելով՝ անցել կամուրջը, որից յետոյ արդէն մենք տեսանք բոլորը:

Այժմ, երբ այլևս երկմտութեան տեղիք չունէինք մեր ընկերների մասին, սկսեցինք մեր թշնամիների գլուխին գնդակ տեղալ 20 հրացանով. քրդերը որտեղ ծածկւել էին, այնտեղ էլ մնացին. իսկ զինւորները, որ եկել արեւելեան կողմում քրդերի մի մասի հետ շղթայ էին կազմել և իրենց ճարպիկ զայլաբերով գնդակներ էին շաղում մեզ վրայ, իսկոյն ծածկւում էին, երբ նիկելապատ գնդակները փոշու ամպ էին հանում իրենց

շուրջը: Իսկապէս նախանձելի էր մի այդ կռիւը. կարծես մի աներեւոյթ զօրութեամբ կաշկանդել էինք այդ բազմատեսակ բազմութիւնը: Իսկ երբ 2700 քայլի վերայ մօտին ձիու թամբից գետին իջեցրեց ձիաւորին, այնուհետև խորին յուսահատութիւնը տիրեց երկչոտ թշնամուն և մենք թագաւորում էինք մեր փոքրիկ թագաւորութեան մէջ, բլրակի գագաթնակէտին: Առաւօտեան ժամը 10-ից մինչև երեկոյեան ժամը 6 ¹/₂-ը մեր բերնից մի հառաչանք, մի յուսահատական խօսք չելաւ. ոգևորութիւնը տիրել էր մեզ և մենք չէինք կարողանում երեւակայել, որ մահը մաղաչափ կարող է վախցնել մեզնից մէկն ու մէկին.

Մութը իր թւերը մեկնեց կուի դաշտի վրայ. այդ այն բոպէն էր, երբ պէտք է վերջ տուէր կռիւն և բլուրը թողնէր: Հրջակայքից բոլոր թագնւած քրդերն ու զինւորները գլխին հանեցին և վայրենի աղաղակներով ու հայհոյանքներով սկսեցին դէպի մեր դիրքը վազել: Այդ ժամանակ խորամանկութեան դիմեցինք, որոշեցինք, որ բերդանկաւորները նրանց վրայ հրացան արձակեն, իսկ մօտինաւորներն իջնեն. այդ այն օգուտն ունէր, որ թշնամին կը կարծէր՝ թէ դեռ ևս դիրքումն ենք, երբ բոցերը կը տեսնէր: Այդպէս էլ արինք. յը՛լ՝-նեմն ու աղաղակները կտրւեցան, երբ հրացանները ճռճաացին: Այդ բոպէից օգուտ քաղելով, բոլորս էլ բլրից իջանք, մինչդեռ քրդերն ու զինւորները գեռ շարունակում էին մեր դատարկացած դիրքերը գնդակահարել: Բլրի տակ մի առւից ջուր խմեցինք, յագեցրինք ծարաւնիս, և նստեցինք ափին, մի քիչ ամփոփելու մեր անելիքնիս: Որոշեցինք այդ գիշեր ելնել Արտօս, այնտեղից էլ անցնել Շատախ: Որոշումը վերջացած էր և մենք պատրաստուում էինք ճանապարհ ընկնելու, երբ մօտուկուց ձիանց դուրսնեմն լսեցինք. աննկատելի մնալու համար չշարժեցանք. սակայն նրանք ուղղակի դուրս եկան մեզ վրայ, առանց մեզ նկատելու. մեր հրացանները որոտացին և նրանցից երկուսը նկատելի էր, թէ ինչպէս գլորւեցան. նրանց կողմից մի հրացան արձակեց և այդ միակ գնդակը խլեց մեզանից մեր զարաբաղի ՆԻԿՕԼԱՅԻՆ, որ առաջ «Հնչակեան» կուսակցութեան մէջ էր: «Տղերք ջան, ես ընկալ, կեցցէ՛ Հայաստան» կանչեց նա խզւած ձայնով և անշարժ մնաց... Մենք վերցրինք նրա հրացանը և հեռացանք: Այդ կուում մենք զոհ տուինք 3 հոգի, 3 հոգի էլ թեթեւ վիրաւորներ ունեցանք. թշնամու կողմից ընկել էին 4 զինւոր և 4 քիւրդ, չհաշւած վիրաւորւածներն ու ձիաները:

Ձիաւորների հետ ունեցած դէպքից յետոյ ուղևորւեցանք դէպի Արտօս, մեր յետևից ունենալով սուլթանի որսորդական շներին, որոնք շէփորներով անընդհատ ձայներով, գալիս էին դէպի մեզ, բայց ոչ յատկապէս մեզ համար, այլ հայաբնակ քերծ գիւղու գիշերելու Մի երկու ժամից յետոյ մենք Արտօսի ստոր

րոտումն էինք: Այնտեղ արդէն նստեցինք հանգստանալու: Այժմ, երբ նստել էր մեր յուզմունքը, հոգեկան լարած դրութեան մէջ չէինք գտնուում և կարող էինք կանոնաւորապէս մտածել սկսեցինք առանց մէկին ու միւսին խօսեցնելու, իւրաքանչիւրս մեզ ու մեզ խորհել: . . . Այդ դրութեան մէջ ամեն մէկիս էլ կարելի էր խղճալ. երրորդ օրն էր, որ մենք հաց չէինք տեսել: Կէսօր 9 հաց տւին, այն էլ մնաց մարագում. ստամոքսնիս սոսկալի կերպով հաց էր պահանջում: ոտներնիս սպառնում էին չչարժւիլ եթէ պաշար չէ տրւի: Կուի ժամանակ մենք ամեն բան մոռացել էինք, իսկ այժմ. . . նայում էինք բարձրագագաթ սարին և հաշիւ տալիս, թէ արդեօք կարող ենք բարձրանալ: Փորձեցինք դարու հասկեր մաքրել և հատիկներն ուտել: Զաջողւեց. ինչ արած. ծանր քայլերով, հանգըստանալով ելանք սարը, և երբ մեր դիրքը բռնեցինք, լոյսը բացւեց: Այդ օրն էլ անցկացրինք Արտօսի վրայ, սինձ և աւելուկի թւեր ուտելով: Գիշերը վերջապէս հասանք հայաբնակ մի գիւղ, որտեղ հանգստացանք և մէկ-մէկ գարի հացիկներով լոցերինք մեր ողբացող ստամոքսնիս: Այժմ հարկաւոր էր իմանալ՝ վարդանը եկե՞լ էր այս կողմերը. ո՞չ մի նշան չկար: Միայն մի քանի օրից յետոյ մեզ հասաւ վարդանի զինւորներից մէկը, նախօն, որի մասին անհրաժեշտ է գոնէ մի քանի խօսք ասել:

Երբ վարդանը Կէմայ սարումն էր, նրան ուղարկում է Ղզըլ-դաղ գիւղից հաց բերելու. սակայն մեր կուին արգելք է լինում նրան վերադառնալու սարը, յետոյ էլ ուղղում է դէպի Շատախ. բայց ճանապարհին մի գիւղում բռնուում է մի ինչ որ քիւրդ բէկի խօլամից (դրանիկ), յփէդայի՝ անունով. ո՞չ մի երգումով, ո՞չ մի փաստով չի կարողանում նրան հաւատացնել, որ ինքը հասարակ հայ է և ո՞չ յփէդայի՝ քիւրդը նրան յետևել գցած՝ տանում է դէպի քաղաք հիւքըմաթին յանձնելու Բայց նախօն չի թողնում նրան իր մտադրութիւնն իրագործելու. յետևից վրայ է թռչում, նրա երկու խէնջարները խլում՝ գօտուց, և խրում երկու կողերը, սպանում ինչպէս շան, խողխողում և կողպտելով՝ յետ դառնում:

Նրան էլ մեզ հետ վերցնելով՝ մի թեթև շրջան կազմեցինք Շատախում և ուղղւեցանք դէպի վարագ: Վերադարձին կրկին Հայոց-Ձորում, Կէմայ սարում թեթև ընդհարում ունեցանք քրդերի հետ, որ միայն հրացանաձգութեամբ վերջացաւ:

Վարագի ճանապարհից մարդ ուղարկւեց քաղաք, որպէսզի այնտեղից մեզ համար ոտնամաններ և հաց հանեն, իսկ մենք ելանք սարը, յասուր՝ ուտելով՝ սպասելով հացին: Երկրորդ օրը հասան հաց և ոտնամաններ:

Ախոռկայի կուի մասին հետևեալ անգամ:

ԿՈՄԻՏԱՍ ԳԱՀԱՆԱՆ

Վանայ Դաշնակցական կենդ. կոմիտէի ձեռքով սպանւած Տէր-Կոմիտասի գործած դաւաճանութիւնները շատ շատ են: Միայն բաւական է յայտնել, որ սա էր մեր եզ առաջնորդական տեղապահ՝ Արսէն վարդապետի հետ եկեղեցու բեմէն նզովք կարգացող յեղափոխականներուն, յականէ յանւանէ սրիկայ, անբարոյական անւանելով նրանց: Նզովք կարգացին և այն ամենուն, որոնք տեղ կուտան յեղափոխականներին, յորդոր կարգացին բոլոր ժողովուրդին, որ ամեն կերպով լրտեսեն և յղաչաղներու՝ որտեղ լինելը իմանալով՝ անմիջապէս կառավարութեան յայտնեն, կամ առաջնորդարանին:

Կոմիտաս քահանան ցերեկայ ժամ 11-ին եկեղեցիէն մենակ հիւանդի վրայ աւետարան կարդալու գնացած առանձն տէրօրիստը կը հասնի նրան, դաշոյնը քաշելով վզի մէկ կողմէն կը զարնէ՝ միւս կողմէն դուրս կուտայ և առջևի մասը կտրելով՝ գլուխը ետևը կը կախուի և անմիջապէս շունչը կը փչէ դաւաճանը:

Տէրօրիստը ազատ է: Կառավարութիւնը ո՞չ մէկ խստութիւն ձեռք չառաւ այս մասին և ոչ ոքի չը բանտարկեց:

Սպանւած քահանան դաւաճան Յովհաննէս աղայի (սպանւած անցեալում նոյնպէս դաշնակցականների ձեռքով) ամենամտերիմ խորհրդականն էր:

Թող հանդերձեալ կեանքում իրար տեսնեն և զղջան:

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԿԻԼԻԿԻԱՅԻՑ

29/10-ին նոյեմբեր 96 թ.

Պայմանադրութեան կնքւելէն ի վեր երեք գունդ (2,400) զինուորներ կապասեն Ուլնիոյ մէջ: Թէեւ պօրանոցի շինութիւն ձեռնարկւած է, բայց ստոյգ բան մը չենք գիտեր այս մասին, նոյնպէս Մարաշէն մինչեւ Զէյթուն խճուղիի չիտութիւն ձեռնարկւած է կառավարութիւնը, տեղական ժողովուրդները ձրի և բռնի աշխատեցնելով: Միւս քաղաքներու վիճակը առաջւանէն տարբերութիւն չունի, ամեն տեղ խեղճութիւն, թշուառութիւն . . .

Թիւրքերուն և հայոց մէջ դրդուածը կը շարունակուի միշտ. անցեալները թիւրքերը որոշած են ընդհանուր կատարեալ կոտորած մը յառաջ բերել Այնթապի մէջ, բայց դաժմագամին լաւութեան և աշարժութեան չնորհիւ առաջն առնւած է, այժմ կառավարութիւնը փոխանակ այդ անձը վարձատրելու՝ պաշտօնանկ ընել սուած է, և խեղճը կը թափառուի Բիւրիոյ մէջ: Վերջին դէպքերու առթիւ այն թափայի բանտարկեալները, որ անպարտ արձակւած էին նահանգական դատարանի վճռով, կրկին ձերբակալուի սկսած են, իբր թէ իրենց անպարտութեան վճիռները Պոլսոյ թէմի զի դատարանի կողմանէ իբրեւ թերի կտ զրկւած են. արդէն տասնի մը չափ անձինք կրկին բանտարկւած են, մնացեալներն ալ կը փնտուրն եղբւր: Մինչեւ յայժմ անպարտ անձակւած անձի մը թղթերուն իբրեւ թերի վերադառնալն ամենահազադիւտ երեւոյթ մ'է, կերեւի թէ կառավարութիւնը ասով կուզէ հատկցնել դատարանին, թէ ասոնց ամենն ալ ծանր-ծանր պատահներու ենթարկէ, որովհետեւ հակառակ կառավարութեան կամոց, ասոնք կո-

տորածէն սղնաւելու բարեբախտութիւնն ունեցած էին։
Յեղափոխական մի գործիչի մասնութեան զոհ գացած
են Կիլիկիոյ զանազան քաղաքներէն 150-է աւել անմեղ,
բայց հարուստ, ազդեցիկ եւ ուսումնական մարդիկ։

«ԵՐԻՑԱՍԱՐԴ ԹԻՒՐԵՒԱՆ»

Երկար ժամանակ «Երիտասարդ Թիւրքիա» կուսակցու-
թեան անդամները մէջ նկատուում է մի տեսակ խմորում։
Արտասանմանում ցրւած զանազան տեսակ խմորներ չափ են
դէս ու դէն ընկնում, զանազան փոփոխութիւններ անում,
բայց դարձեալ իսկական՝ յեղափոխական ճանապարհը չեն
կարողանում գտնել, դարձեալ չափած հայեացքով շարու-
նակում են դիտել սուլթանի գազանութիւնները եւ աղի-
ողորմ արտասուքներ թափելով, ողբալ սիրելիների, բա-
րեկամների անդառնալի կորուստը։

Վերջերս Պարիզում կայացած «Երիտասարդ Թիւր-
քիայի» ժողովից մենք իսկապէս չափ քան էինք սպա-
սուած։ Բայց այս անգամ էլ ցաւօք սրտի պէտք է խոստո-
վանք, որ մեր սպասածները չարաբացան, որ լիով
մուկ ծնեց։ «Միզանի» առաջին համարից, որ այսուհետ
չարունակելու է լայս տեսակ Պարիզում, իբր կուսակցու-
թեան պաշտօնական օրգան, մենք տեսնում ենք, որ
կուսակցութիւնը միայն է նոյն անտրոշութեան մէջ, զը-
նելով նպատակ «կառավարութեան ու խալիֆայութեան
փոփոխութիւնը» եւ զբաղւել է գլխաւորապէս վարչական
փոփոխութիւններով։

Մուրադ բէյն է նախագահը, կամ մի ուրիշը։ Քննիչ ու
Դործադիր մարմինը 3 հոգուց է բաղկացած, թէ 13։ Կու-
սակցութեան ներկայացուցիչը այս անունը պիտի կրի, թէ
մի ուրիշ . . . այս տեսակ մանր-մունք խնդիրները չեն,
որ պիտի զբաղեցնեն «Երիտասարդ Թիւրքիային» ներկայ
տալնապալից բազմին, այլ իրենց նպատակի որոշ, խելա-
ցի դնելը ու այդ նպատակին հասնելու հաստատ, գործնա-
կան միջոցներ ընտրելը։

Միակ միջնորդական այն է, որ այսօր «Երիտասարդ
Թիւրքիան» անուրանալի է համարւում հայ յեղափոխա-
կանների արժանաւորութիւնները եւ ներում է մեր սը-
խալները։ Յոյս տածենք, որ այս խոստովանութիւնից յե-
տոյ իրենք տաճիկներն էլ կաճապարեն ձեռք բերել նոյն
«արժանաւորութիւնները»։

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

—Ստամբուլում ընդհարում է տեղի ունեցել, որի ժամա-
նակ սպանւել են կառավարութիւնից զգաւ շատ սօփոա-
ներ։

—Կրէտական ազիտացիան շարունակւում է։ Յունաս-
տանի զինուելը երկիւղ է ներշնչում, որ առաջիկայ դարձան
չարժում տեղի կունենայ Մակէդոնիայում։

—Շէֆիկ բէյը՝ ոստիկանութեան նոր նախարարը ոստի-
կանական բարենորոգումներ է մտցնում Պոլսոյ թաղերում։

—Լուրեր են պատում, որ ընդհանուր ներման իրադէն
հրատարակել է։ Բոլոր բանտարկւած հայերը ազատ պէտք
է թողնել, բացի 82 մահւան դատապարտւածներից, որոնք
մասամբ ուղարկւելու են աքսոր եւ մասամբ յանձնւելու
են պատրիարքի իրաւասութեան։ Խաւ-գիւղի եւ Բիթլիզի
հայիկոսաններն ուղարկւելու են Երուսաղէմ։

—Որովհետեւ ընդհանուր ներման վրայ պիտաւորապէս
պնդում էր ֆրանսիական դիպլոմատիան, սաճիկ կառավա-
րութիւնը հեղեթեան համար յայտարարեց, որ ներման
պէտք է արժանանայ նաեւ Մահդար բէյը՝ հայր Սալվա-
տորի սպանման հեղինակը, հակառակ զէպքում բոլոր հա-

յերն էլ պէտք է զրկւէին ներման շնորհից։ Այսօր յաղթու-
թիւնը Գամպոնի կողմն է երեւում. սուլթանը խոստացել
է, որ Մահդար բէյը դատի է ենթարկւելու եւ որ ֆրանսի-
ական թարգմանը Մարաշում կարող է ներկայ լինել դա-
տաւարութեան։

—Բացի այն գրաւոր յայտարարութիւնից, որ արել է
ուսական դեսպանը՝ եւրոպական կոնսուլի անհրաժեշ-
տութեան մասին, — եթէ միայն Բ. Դուռը ձեռնամուխ լինի
հանրային պարտուց վարչութեան հասոյթներին, — Նէլիզ-
վը ուղղել է մի նոր յիշատակագիր, որին շատ մեծ նշանա-
կութիւն են տալիս։

—Դեսպանների վճիռը՝ ամենախիստ զաղտնիք պահա-
նել իրենց խորհրդակցութիւնների մասին, նոյն իսկ Եւրո-
պական միւս պետութիւնների ներկայացուցիչներին, սաս-
տիկ ազդեցութիւն է թողել սուլթանի շրջապատողների
վրայ։

Կառավարութիւնը հրատարակել է 1897 թ. կրկն մտքի
հաշիւը. բանից դուրս է գալիս, որ այս տարւայ բոլոր
ծախքերը ծածկելուց յետոյ կառավարութեան ձեռքին մը-
նում է աւելորդ 82,000 ոսկի գումար։

Լեզգէ՛ք, անամօթ, ոտախօս թղթակիցներ. պապանձա-
յէ՛ք, չար լեզուներ. ամաչեցէ՛ք, անանկացած եւրոպայի
նենգամիտ ներկայացուցիչներ . . . Տաճկաստանը ծաղկած
է եղել եւ ծաղկած կը մնայ։

Ա Ջ Դ

Ֆիլիպպոպոլից գրում են մեզ.

Կարապետ Էզնաւան անուն հայ մեծատունը սրճարանի մը մէջ
յեղափոխականներու նկատմամբ անվայել լեզու մը գործածած ը-
լաւուն, յեղափոխական մը իր պարտքը համարեց փողոցին մէջ ապ-
տակել եւ ցեխին մէջ պտակեցնել այդ անամօթ եւ անխիղճ հա-
րուստը, իր խօսքերը իրեն վերադարձնելով։

Ոստիկանները վրայ հասնելով, ձերբակալեցին երիտասարդը,
որ ոստիկանապետին առջև անվրդով հետեւեալ յայտարարութիւ-
նը ըրաւ. «Այս խայտառակ Կարապետը անվայել խօսքերով . . .

հայոցից հայ յեղափոխականները։ Ես յեղափոխական եմ. հայրս,
մայրս, քոյրս զոհած եմ հայրենիքիս համար եւ ասոնց փոխարէն
այդ խօսքերը պիտի լսեմ։ Իմ պարտքս էր մեր, հետեւեալս եւ իմ
պատիւը պաշտպանել։ Եթէ Թիւրքիոյ մէջ ըլլար, դանակը փոքր
պիտի խրէի. թող աղօթք ընէ, որ Պուլլաքիոյ մէջ է»։

Ոստիկանապետը զարմացումով լսած է քաջ երիտասարդին
խօսքերը եւ «Թո՛ւ» ընելով թքած է, լսելով Էզնաւանին արատաքե-
րած հայոյեանքը։

Երիտասարդը ազատ արձակեցին նոյն երեկոյն իսկ։
Էզնաւան թող բախտաւոր հաճարի ինքզինքը, որ յեղափոխակա-
նին անհատական սրտմտութեան հանդիպեցաւ։ Չեղնհաս յեղափո-
խական մարմինը աւելի պառ արեւնով, քայց աւելի սոսկալի կեր-
պով կրնար լուծել իր վրէժը։

Ամենուն ալ ակամջին օղ ըլլայ աս։

ՆԻՐՈՍՏԻՆԻԹԻՆՆԵՐԻ ՏՈՒՑԱՅԸ

Բօլք. Ֆիլիպպոպոլ քաղ. կօմիտէի սնտուկի մէջ
ստացւած է 225 լէվ 20 ս.

Լօփիչ քաղ. բժիշկ Սարեանօվէն 20 ֆրանկ

Բ. քաղաքի ուսանող. խմբից 15 բուրլի:

Տոպրիչի Եփրատ-Վաչէ-Արաք խմբից 12 ֆր.

Լօնդօնի «Տիւն» ընկերութիւնից 20 ֆր.

Երկաթ քաղ. Երկաթ խմբէն 1 օսմ. ոսկի, 1 ֆրան-
սիական ոսկի եւ 8 արծաթ մէճիտ.

Սուլինա քաղ. դաշնակցական խմբից՝ Սիմէօն Սեր-
գիսօվի ձեռամբ 30 ֆրանկ.

Դաշնակցութեան անձանցներէց խնդրում է թղթակցութեան
եւ ներատուութեան համար դիմել.

Rédaction du Droschak, Genève (Suisse)